Marafkó László

Bombák és rejtelmek

Részlet egy készülő emlékezésből

Ötven éve, 1975. április 30-án ért véget a vietnami háború. Pontosabban egy ország több évtizedes küzdelmének utolsó, legintenzívebb szakasza. A kezdetben a japánok, majd a francia gyarmattartók elleni harc az ország kettéosztása után, a délkelet-ázsiai „dominóeffektust" elkerülni kívánó, s ezért Dél-Vietnamot támogató amerikaiak kivonulásával, tehát vereségükkel lezárult. Saigont (ma: Ho Si Minh-város) is bevették a felszabadító erők. Voltaképpen az észak-vietnami reguláris csapatok. Pedig a hidegháborús korszak e forró hadszínterén, a harcok csúcspontján az amerikai inváziós erők létszáma 539 400 volt. Egyes források (a civileket is beleszámítva) a harcok áldozatainak számát hárommillióra teszik (a másik oldalon ötvenezernél több amerikai katona esett el). Jómagam a párizsi fegyverszüneti egyezmény (1973. január) előtt, 1972 júliusában a Központi Sajtószolgálat (a megyei napilapok cikkügynöksége) különtudósítójaként jártam Észak-Vietnamban (akkori hivatalos nevén: Vietnami Demokratikus Köztársaságban). Azon a nyáron az amerikai légierő napi 250–300 bevetésben bombázta a VDK-t, úgymond „puhítva" az északi fél magatartását a párizsi tárgyalásokon. A gépek akkor elsősorban a folyók gátrendszerét támadták. Atombomba (a szándékot Nixon elnök is fontolgatta) nélküli „atomcsapásnak" szánták: közeledett a monszunidőszak, s a mélyen fekvő rizsművelő és lakott területeket az áradások elöntéssel fenyegették…

…Nam Dinh, az addigra teljesen szétbombázott északi „textilváros" közeli szállásunkról indulóban figyelünk fel a külvárosra lecsapó hat Phantomra. A támadás végén gépkocsival sietünk a helyszínre. Az út egyik oldalán egy kenyér- és egy konzervgyár romhalmaza, a másikon ezer kg-os bombáktól szertefröccsentett szegényes kis bambuszházsor. A talajvíz még bugyog felfelé a bombatölcsérekből, mert a közelben is van egy gátak közé szorított folyó, tehát magas a talajvízszint. A letarolt utca enyhe lejtéssel a folyónak tart. A kísérőnk izgatottan: „Jöjjenek gyorsan, az egyik óvóhelyen meghalt egy család."

Máté György, a Népszabadság főmunkatársa, most ugyancsak különtudósító előresiet. Egy év híján hatvanéves, mozgékony,

szellemileg friss, jó a humora, sokadszor jár az országban, vendéglátóink előtt nagy tekintélye van.

A repülőgépen sok történetet mesélt a múltjából. Még az 1945 előtti illegalitástól datálódik a párttagsága. Bár nemigen hangoztatja, megérzésem szerint a jelenről, a kialakult hazai állapotokról is megvan a véleménye. Ezt korábban humoreszkjeiből, szatirikus tárcáiból is érzékelhettem. Egyébként nem éppen hízelgő vonásokat tud hozzátenni a hetvenes évek némely, szintén az illegalitásban megismert politikusának ifjúkori arcképéhez is. Nem kreál magának hősi múltat, de az akkorra már utcanévadókká lett egykori társairól olyan természetesen beszél, mintha én mesélnék az Eötvös-kollégiumi kortársaimról. Schönherz Zoltánnak, a Kommunisták Magyarországi Pártja egyik vezetőjének 1942-es, halálos ítélettel végződő perében ő tíz évet kapott.

A repülőtérre a MÚOSZ nagy Csajkája vitt ki bennünket, ilyenben sem előtte, sem utána nem ültem. Nyilván magas állami vendégeknek kijáró használat után kötött ki a szövetségnél, s a különleges megbecsülés jelzésének szánták nekünk erre az alkalomra. Gyuri „bácsit", ahogy 28 évesen a repülőúton már szólítottam, egy Bartók Béla úti, legalább százéves, körfolyosós bérháznál (azóta már lebontották) vettük fel. Amikor beült, felmutatott: „Mikor 1939-ben először letartóztattak, ugyaninnen vittek el". Értettem, hogy semmiféle szerzési káderallűrje nem volt. Elmondása szerint a szegedi Csillagban a szövetségesek bombázásai közben a politikai foglyokat még a légiriadók lefújása előtt kirendelték romeltakarításra, „hátha véletlenül őket is eltakarítja egy bomba".

Most, a vietnámi sáros utcán indulnék a nyomába, amikor néhány méter után váratlan belső parancs. Megállok. Több évtizede kísért ez az emlék, hogy talán egykori önmagam számára is értelmezzem azt a rejtelmes másodpercet…

Bénultságomból Gyuri bácsi arca riaszt fel, amikor a „befékezésem" után percekkel visszatér. Könnyek folynak végig rajta. Őszinte könnyek. A világháborút átélt férfi, a mozgalom veteránja sír. Ott, a halott anya mellett ugyanis öt kiterített gyerektest fogadta. Otthon fia, itt vietnami, felnőtt fogadott lánya van.

Jómagam csak az utcáról nézem meg a földbe süllyesztett, összeeszkábált, a robbanástól szétvetett szükségóvóhelyet, amely igazából nem is nyújthatott védelmet.

Gyuri bácsi hangja szigorú. A földbe gyökerezésemnek szól. Feddőn mondja, hogy ha az ember hiteles akar lenni, akkor át kell

engednie magát az érzelmi hatásoknak. Vitathatatlan szemrehányás, vitathatatlan igazság.

Addig már jártam szétbombázott városi kórházakban, a páratartalom miatt fojtó szagokkal átjárt erdei szükségkórházban, láttam és fotóztam eszméletlen, szörnyű sérülésekkel teli, csonkolt felnőtteket és gyerekeket. Vajon mi dermesztett meg az utca közepén? Miért volt a gátlás, hogy „ne menj oda"? Pedig nem is tudtam az anyáról és az öt gyerekáldozatról.

Tehát a belső parancs magyarázatát kellene mai tárgyszerűséggel, szabatos mondatokban kifejteni, mert az olyan markáns fogalmak, mint a bátorság és a gyávaság túlságosan tágak az értelmezéshez…

Talán onnan kezdve, hogy a bombázás előtt vagy egy órával, ragyogó napsütésben gyalog elindultunk az éjszakai szállásunk melletti, néhány méter széles csatornát kísérő földúton. (A hálószobánk közepén egyszemélyes lyuk volt, tetején deszkafedél, ez bizony nemhogy telitalálat, közelben felrobbanó bomba esetén sem ért volna semmit. Egyébként az országban sokfelé, kompkikötőknél, városokban az úttestbe vájtan valamint utak mentén láttunk ilyen, gyorsan kivitelezhető, de inkább csak a repeszektől védő óvóhelyet.) Vitorlás dzsunka igyekezett mellettünk a vízen, s körülöttünk ott csiviteltek a környékbeli, megejtően szép kisebb-nagyobb vietnami fiúk, vidáman ugrálva, hiszen még nem láttak „hosszú orrút", ahogy az európaiakat ők nevezték. Bárhol járva, a gyerekek gyönyörű arcát látva mindig az otthon rám váró másfél éves kislányom és a feleségem jutott az eszembe. Hogy haza kell jutni a huszonnégy órás szorongás világából, mert az a dolgok természetes rendje. A kétség soha fel sem bukkant. Túl a bombázásokon majd együtt leszünk. Ez a tudat nélkülözhetetlen a belső biztonsághoz. Túlélők más megpróbáltatások közti hasonló megérzése, belső egyensúlya, kétely nélkülisége megerősíti az önszuggeszciómat. Utólag. Arról, hogy a magabiztosság a veszélyek közt megőrző erejű lehet, az elbizonytalanodás viszont vonzza a bajt.

Amikor a sárban caplatás közben az utca közepén leblokkoltam, az ennek a jele lett volna? A belső jelzőrendszer rejtélyesen működik. Védeni akart egy sokktól? A sokadik nyúzós nap után esetleg bekövetkező holtponttól?

A korábban, egy másik helyszínen a kísérő tolmácsom által könnyedén gyávának minősített igazgató emléke sem hagyható ki. Láttuk: a lánya bombarepesztől sérülten haldoklott, s ezért az apa

nem kívánt a külföldi tudósítóknak a tragédiájáról beszélni. Kiteregetni a fájdalmát. Talán azt sem tudta, merre lehet az az ország, ahonnan jöttünk. S miért panaszolná el a bajt, ha ezen már semmilyen hatalom sem változtathat. A makacs benső azt parancsolta volna, hogy most nem szabad megnézned azt a családot, mert rád otthon várnak? Mert a kiterített halottak közt talán egy ugyanolyan korú is lehet, mint a rád számító kislányod? S a megrendülés elbizonytalanítana, elgyengítene, pedig lesznek még megpróbáltatások. Az egy pillanat alatti megtorpanáskor persze minden így nem szálazódott szét, ezek utólagos értelmezési kísérletek. Még ha az akkori megtorpanást az értelmen túli mechanizmusok vezérelték is.

Gyuri bácsi a kiválást érzékelte. Magában akár még szigorúbban is ítélhetett. Nem tudhatta, hogy születésemtől kezdve többször is körülöttem cikázott a veszély. Győrben születtem, 1944. július 14-én. Egy kis előzmény az időponthoz. Az iparváros nagyüzemeit, így a Vagongyárat a legnagyobb szövetséges légitámadás április 13-án érte, amikor is több mint százhatvan repülőgép szőnyegbombázása lerombolta az üzemeket, de számos bomba lakóépületeket is eltalált, hatszáznál több volt a halott. Július 2-án egy másik légicsapás során megsérült a ma is álló, tornyos városháza. Csak 2022-ben jelent meg egy 1944-ben 19 éves győri fiatalember sokáig lappangó, rejtegetett naplója. Idézve Hárs Ottó *Egy átballagó vándor* c. könyvének július 13-ra, tehát a születésem előtti napra vonatkozó részéből: „Fél tízkor kolompolnak. Futás. Irtózatos menekülés van. Még mielőtt hazaértem, már szólnak a szirénák." Akkor mégsem lett bombázás, magasan áthúztak a gépek, de a várost még számos alkalommal támadták az amerikai és angol bombázók. A kismamákat mindig természetes, óvó figyelem övezi, el tudom hát képzelni a második gyermekét váró anyám és a család lelkiállapotát a támadások árnyékában. Kamaszként hallottam tőle, hogy velem terhesen a közelben lakó ismerős családi házának óvóhellyé kijelölt mély pincéjébe húzódtak a légiriadók alatt. Egy alkalommal már jött felfelé a lépcsőn, amikor egy, a közeli vasúti csomópontnak szánt, elkésett bomba légnyomása visszavetette… Tehát éppen amerikai bombázók „képében" már magzati állapotban közel járt hozzám a vész. S hányszor parancsolták vissza a pincébe nálam tíz évvel idősebb bátyámat, aki légitámadások alatt az eget bámulva figyelte a B–17-eseket vagy a B–24-es Liberatorokat és a kísérő vadászok rajait.

Ötvenhat…? Kiskamaszként, 1956 november elején a közeli teherpályaudvarra jártunk a környékbeli srácokkal, amolyan József Attila-i „küldetésben”: a becsődölt közellátás miatt a nyitott vasúti kocsikban levő szénből bevásárlószatyrokban csenni tüzelőt. Apám ugyanis már hetek óta lázas betegen feküdt. A november 4-i szovjet intervenció után ide is friss csapatok érkeztek, vagonokban laktak. Egyszer, amikor teli szatyrokkal indultunk volna haza, a síneken megkergetett bennünket egy fegyveres magyar őr. Az egyik orosz beterelt minket a furcsa, idegen szagokkal teli vasúti kocsiba. Míg vártuk, hogy eltűnjön az „üldözőnk”, tört oroszsággal próbáltuk a katonáknak elmagyarázni, mibe avatkoznak be. Sokan ugyanis azt hitték, hogy a közeli Mosoni-Duna a válsághírekből ismert Szuezi-csatorna, a magyar forradalomról pedig a beléjük sulykolt propaganda-közhelyeket. Egy ázsiai forma kiskatona a maga hallgatagságával nagyon is érdeklődött a történések és az akkori viszonyok iránt. Kézzel-lábbal és kevés megtanult orosz szóval (ötödiktől volt kötelező az orosz) próbáltam felvilágosítani. Az addig álló szerelvény váratlanul meglódult, az ajtókat a katonák rögtön behúzták, s a szilvaszemű társát mindig gyanakvóan figyelő moszkvai cipészlegény szigorú arccal azt mondta nekem: „V Szibir!” Megyünk Szibériába. A „szilvaszemű” nyugtatgatott. Aztán negyedóra múlva a szerelvényt visszavontatták eredeti helyére, egy vágánnyal arrébb. Mielőtt később kivonták volna ezt az egységet, az ázsiai legény egy családi fotóról ollóval levágta a saját alakját, s írt valamit a hátlapjára. Majd pisztolyt rejtett a belső zsebébe, amitől megdermedtem, aztán egészen a házunkig kísért, s ott megölelt, megcsókolt. Az utóbbi nagyon viszolyogtató volt, mert otthon nem szoktunk hozzá ilyenfajta közvetlenséghez, de nem mertem el-húzódni. Azt gyerekésszel is sejtettem, hogy elég különös módon viszonyulhatnak egymáshoz ők és az oroszok, ha ennyire érdekli az, ami nálunk történt. Meg ugyebár az állandóan csipkelődő moszkvai is… Évtizedek múltán tudtam meg volt egyetemi csoporttársamtól, a rendszerváltozás utáni moszkvai nagykövettől, hogy a kereszt-neve alapján valószínűleg egy üzbég (vagy kazah?) legénynek lettem – a fotón szereplő szövege szerint – a „barátja”.

„Magam mentségétől” talán messzire kanyarodott a gondolatsor egy önvédelmi reflex vélelmezett mögötteséig. Így hát egy különös önvizsgálat keretezi az ismeretlen, halott vietnami család emlékét.

Későbbi, 1978 végi második vietnami riportutam (a Világ Ifjúsága kiküldetésében) a már egyesített ország hétköznapjaira összpontosított volna. Ám a kínai katonai nyomásgyakorlás miatt felforrósodó észak és a szintén szomszédos Kambodzsában még hatalmon levő „vörös khmerek" miatt képlékeny délnyugati hadműveleti területeken szerzett élményeim arról is szólnak, hogy ha úgy adódott, nem húzódtam vissza a mindig formálódó valóság befogadása elől.